

THE LOGIC OF POSSIBILITY AND SUCCESS IN FRANZ KAFKA'S NOVELS

Mircea Breaz

Assoc. Prof., PhD, "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The Logic of Possibility and Success in Franz Kafka's Novels. The work analyzes the novels of the loneliness trilogy (The Trial, The Castle, America), from perspective of the opponent condition of the protagonists, perspective that is being considered as a chance of existential justification. In his fight against the hostility or against the indifference of the universe, Kafka's character will always have the illusion of changing an inhuman order and will always look for the possibility to win in front of the representatives of a rival world. The particular condition of Josef K., the lawyer from The Trial is generated by the characters position between the intentions for action and the dithering fixations, between crisis and revolt. The crisis of surveyor K., from The Castle it is given by the alternation between tentative and waiting and the combative adventure of Karl Rossmann, from America, puts the exile man between the generous aspiration of the pilgrim and the duplicitous staging of the existence.

Keywords: the possibility's logic, loneliness trilogy, existential justification, fighter's condition, combative adventure

Lucrarea urmărește logica posibilității și a reușitei în romanele lui Franz Kafka, analizând romanele trilogiei singurătății kafkiene (*Procesul, Castelul, America*), din perspectiva condiției de luptător a protagoniștilor, ca șansă de justificare existențială.

În lupta sa împotriva ostilității sau a indiferenței universului, personajul kafkian va avea mereu iluzia schimbării unei ordini inumane și va întrevădea neobosit posibilitatea victoriei în fața exponenților unei lumi potrivnice. Astfel, condiția particulară a avocatului Josef K. din *Procesul* este generată de situarea personajului între intențiile de acțiune și fixațiile imobiliste, între criză și revoltă, aceea a arpentorului K. din *Castelul* este dată de alternarea tentativei și a așteptării, iar aventura combativă a lui Karl Rossmann din *America* situează omul exilului între aspirația generoasă a peregrinului și înscenarea duplicitară a existenței.

Exegetica kafkiană a remarcat că eroul kafkian este prin excelență un luptător și, chiar dacă acesta va sfârși în cele din urmă învins, asta nu înseamnă că nu a avut posibilitatea victoriei în fața universurilor „împotriva”, cum le numea Gaston Bachelard. Tramele romanești sunt inițiate întotdeauna prin evocarea acestor universuri, fie ele realități, noțiuni impersonale sau opțiuni impuse (sau provocate în mod deliberat), prin revelarea unor stări de fapt, instituții sau instanțe generale, precum aceea a existenței Sistemului General (după caz, spre exemplu, Castelul, Autoritatea, Justiția, Legea, Instanța Supremă sau Teatrul în aer liber din Oklahoma). Sistemul general este resimțit ca realitatea cea mai concretă și, în același timp, ca instanța cea mai lipsită de conținut.

În aceste universuri se operează mai curând cu opoziții, decât cu negații directe. Universul satului din *Castelul*, de pildă, nu îl neagă pe acela al Castelului, câtă vreme slujbași de toate gradele sunt selecționați din lumea satului, pentru a popula lumea Castelului. Antiteza se radicalizează ca negație și se activează ca respingere, doar atunci când survin protagoniștii din exterior (K., Josef K., Karl Rossmann) sau când își face apariția oricare alt intrus sau element intruziv. Într-un asemenea moment se declanșează reunirea unui univers cu negația lui (în mod paradoxal) posesivă, care se produce printr-o mișcare irezistibilă de

subsumare a mai multor cauze (în *Castelul* – ale Amaliei sau ale Friedei, ale lui Hans Brunswick sau Pepi) și de substituire inexorabilă a acestora, prin subordonarea dialecticii voință (a individului)-necesitate (a Sistemului) intereselor niciodată clar decelabile ale Sistemului General.

Apariția intrusului, a revoltatului intrepid, polarizează sau doar promite, în viitorul apropiat, polarizarea universurilor, separația lor ireconciliabilă, cel puțin în intervalele în care au loc tentativele de schimbare, menite să aducă în conștiința tuturor împlicinaților evidența unor opoziții funciare de interese și atitudini. Atunci când aceste tentative se produc, ele urmăresc să provoace o ruptură decisivă sau măcar breșe care, determinând criza Sistemului supra-uman, să conducă finalmente la schimbare, la progresul celor două universuri antagonice, la propulsarea lor pe trepte superioare de evoluție. Contaminându-se reciproc, cele două universuri de referință (individul și Sistemul) devin hibride, se amalgamează, ceea ce deschide deja posibilitatea schimbării: inculpații fac chetă pentru costumele elegante ale funcționarilor cu informațiile, hrana acuzaților potolește foamea slujbașilor justiției, lenjeria și obiectele vestimentare ale acuzaților îmbogățesc depozitele justiției și, prin vânzare, resursele ei financiare, până și femeile satului sau ale slujbașilor inferiori ai justiției sunt întotdeauna la dispoziția capriciilor erotice ale judecătorilor, în fine, până și micile detalii din viața cotidiană sau intimă a oamenilor devin obiectul de consum al justiției clandestine, hrănind o foame de real leviatică.

Dată fiind nesiguranța inspirată intrușilor-luptători de această cantonare într-o stare hibridă, temelia separației universurilor va consta tocmai în încercările protagoniștilor de a înlocui climatul de toleranță și umilință, cu unul de revoltă față de adeziunea constrânsă, umiltoare, începând, de exemplu, cu renunțarea protagoniștilor la serviciile juridice ale avocaților. În cazul maestrului Huld din *Procesul*, combinarea aceasta a afacerilor comerciale și a celor juridice îi furnizează eroului-luptător un motiv în plus să renunțe la serviciile maestrului.

Regimul de luptă al protagoniștilor alternează regimul neîncrederii în capacitatea de rezistență a luptătorului, generat de o reală scădere în timp a potențialului său combativ, cu regimul suspiciunii, motivat de o convingere tipică eroului kafkian, după care trebuie să fii mereu pregătit, pentru a nu fi surprins niciodată: „funcționarii inferiori (...). La urma urmei, n-ar fi fost posibil ca tocmai ei să-l folosească pe avocat ca să îndrume procesul după dorința lor, pe căi cu totul nefavorabile inculpatului?”¹

Dacă pentru arpentorul K. luptătorul din *Castelul*, greșeala esențială era „nerăbdarea” în sânul rătăcirii², în cazul lui Josef K. din *Procesul*, una dintre culpele constituite pe parcurs din conduita lui ofensivă este o anumită rezistență, precedată de o indiferență superioară (până când acest ascendent nu devine o probă a culpabilității) și însoțită de savuroase teribilisme verbale (de atitudine și de intenții), dar și de nedumeriri cronice (echivalente cu refuzul de a ceda, de a mărturisi), în fața impresiei tot mai pregnante că afacerile procesuale par a întreține resursele de putere ale funcționarilor: „Nu prin asta greșești, spuse Leni. Am auzit însă că ești grozav de îndărătnic (...), înlătură-ți defectul, nu fi atât de încăpățânat (...). Mărturisește, deci, la prima ocazie. Abia după aceea ai să poți încerca vreo posibilitate de scăpare. Dar dumneata (...) nu te lași convins.”³ Convingerea protagoniștilor în faptul că existența justiției este direct determinată de acceptarea proceselor pe care aceasta le întentează în mod arbitrar, că existența funcționarilor, în multe puncte asemănătoare cu aceea a acuzaților, se bazează pe compromisuri, amestecuri de interese și înțelegeri cu avocații, este (din nefericire pentru ei) temporară. Persistența în această convingere, rezistența la manipulări, echivalentă cu un refuz prelungit, sistematic și general,

¹Kafka, 1977: 156-157.

²Blanchot, 1980.

³ Kafka, 1977: 137-138.

ar fi însemnat începutul sfârșitului acestei Autorități întemeiate pe amenințare și frică și instaurarea adevărului în relațiile umane.

Logica posibilității și eventualitatea reușitei luptătorului Josef K. din *Procesul* este generată, după cum observam anterior, de situarea personajului între intențiile de acțiune și fixațiile sale imobiliste, în vreme ce structura particulară a luptătorului din *Castelul*, arpentorul K., este dată de alternarea Tentativei și a Așteptării. K. nu este un exilat absolut, după cum – spre deosebire de Josef K. – el nu este nici un individ neutru, și nici un celibatar, fără un trecut de familie semnificativ și cu un viitor indiferent sau, oricum, previzibil. K. păstrează o aspirație autentică la împlinire prin existența pereche, reflex în statutul personajului al unei obsesii care a marcat dureros întreaga existență a scriitorului.

Ansamblul condiției combative a arpentorului este consolidat de alianța dintre dimensiunea ideală a aspirației și componenta pragmatică a demersurilor sale, conferindu-i dinamica unei succesiuni de reușite parțiale. Ansamblul statutului său devine astfel mai puțin fluctuant, pe măsura observării efectului perturbator pe care îl are asupra Sistemului integrarea factorului uman în tentativele de schimbare, menținerea unui raport controlat între interes și rezervă, în etapele superioare de adaptare, experiență și luptă.

Arpentorul K. este un luptător („Nu mai știi cum trebuie să lupți omul ca să răzbească, mai ales când vine de jos? Cum trebuie să te folosești de tot ce-ți dă oarecare speranță?”)⁴, el este un cuceritor („el, care crezuse că se poate bizui pe trupul lui, și care fără această convingere nici n-ar fi pornit la drum.”)⁵, care, desconspirat, păcătuiește prin nerăbdare, astfel încât demersurile sale se vor relativiza, desprinzându-se treptat de modelul absolut al premeditării și al disimulării. În acest sens, o „conversiune”⁶, în termenii lui Michel Butor, se va dovedi, din păcate, insuficientă, pentru că nu este vorba de a lua decizia de a-și orienta viitorul (doar) într-o direcție diametral opusă celei care părea că trebuie urmată, ci trebuia de asemenea să facă și din trecutul său altceva decât ceea ce el ar fi rămas invariabil și inevitabil, în afara tentativei de schimbare.

Fazele devenirii proiectului său de de lupta cu Autoritatea Castelului sunt evidente, în ceea ce privește șansele de reușită. Înainte chiar de a ajunge în sat, K. premeditează o acțiune unitară, al cărei princiou organizator se confirmă curând („Idea sa despre autoritățile locale îi fu confirmată.”)⁷, dar care se va descompune prea repede într-o serie de tentative individuale, oarecum disparate, bazate pe o asumare prea precaută a luptei directe. O nouă apropiere de modelul unitar inițial va fi pregătită de o viitoare alianță a Tentativei cu Așteptarea, ca experiențe complementare și principii ordonatoare. Constanța Așteptării, continuitatea și aprofundarea metodică vor prelua dinamica Tentativei, indispensabilă obținerii unor transformări adevărate și durabile, dincolo de orice tergiversări și ezitări.

Motivațiile tentativelor vor evidenția precaritatea actului individual. Chiar la început, când K. era acela care ataca, el „lupta pentru ceva foarte apropiat și viu, pentru sine însuși.”⁸ Ulterior, prin apariția unor posibili aliați, șansele de reușită ale eroului se vor mări considerabil, deoarece K. descoperă că „nu lupta numai de unul singur, pentru sine însuși, mai luptau pentru el în mod evident și alte forțe, pe care nu le cunoștea, dar în existența cărora putea crede.”⁹ Desigur, pe de o parte, logica necesară Tentativei se motivează („trebuia să-și adune toate puterile, să nu se sinchisească de nimic, nici de mâncare, nici de locuință, nici de autoritățile sătești și nici chiar de Frieda.”)¹⁰, pentru că, integrându-se vieții de

⁴Kafka, 1968: 212.

⁵*Ibidem*: 354.

⁶Butor, 1971: 362.

⁷ Kafka, 1968: 79.

⁸*Ibidem*: 77-78.

⁹*Ibidem*: 78.

¹⁰*Ibidem*: 121.

comunitate („Viața societății se mișcă în cerc.”)¹¹, acțiunile sale, chiar dacă prin experiența Așteptării se vor apropia de un nou model unitar, mai perfecționat, dar asemănător ca posibilități de reușită celui dat de premeditare, vor fi sortite mișcării în gol, fiindcă „în același cerc însă, fiecare cunoaște doar aceleași lucruri.”¹²

Spre deosebire de arpentorul K., Josef K. din *Procesul* se află într-o poziție privilegiată. Pe lângă considerația deosebită de care se bucură procesul său și tratamentul amical sau preferențial din partea paznicilor săi, Franz și Willem, ca și a doctorului Huld, el se găsește de fapt oarecum în situația țaranului din capitolul IX al romanului, publicat adesea separat, cu titlul *În fața legii*. Dacă paznicul porții îi va spune omului de la țară că nimeni în afară de el n-avea dreptul să intre acolo, căci poarta aceea era făcută numai pentru el, spălătoreasa din duminica primei convocări îi va adresa procurorului aproape aceleași cuvinte: „După dumneata trebuie să încui; nu mai are nimeni voie să intre.”¹³ Ca și paznicul legii, nici preotul închisorii n-ar fi putut împiedica intrarea lui K. într-un domeniu secret, cum n-ar fi putut împiedica nici plecarea acestuia din catedrală, însă lipsa de decizie va juca același rol ca și epuizarea arpentorului și de aici lipsa oricărei posibilități a acestuia de a profita de oportunitatea enormă a întâlnirii cu Bürgel, determinând în ultimă instanță ratarea unei uriașe posibilități de reușită.

Semnificativă este suprapunerea dintre irosirea unor posibilități unice de reușită, însemnele tanatice de pe chipurile protagoniștilor și relevarea resurselor ineputabile de a spera într-o rezolvare fericită a cazurilor de luptă cu Sistemul în care au fost antrenați luptătorii din cele trei romane în discuție: K., Josef K. sau mai tânărul Karl Rossmann, din *America*. Asemenea arpentorului K., Josef K. își asumă cu generozitate o cauză comună, ca exponent al celorlalți, în care caută un eventual sprijin, niște virtuali aliați: „Ceea ce mi s-a întâmplat mie e numai un caz izolat; n-ar avea deci mare importanță și nu l-aș lua în serios dacă n-ar rezuma felul în care se procedează și împotriva multor alora. Pentru ei vorbesc eu aici, și nu pentru mine.”¹⁴

Evidențierea exemplarității cazului lui Josef K. indică de fapt încă o motivație a angajării acestuia într-un proces care, altfel, n-ar fi existat. Procesul devine de fapt un nou prilej de luptă pentru ambele tabere: ordinea umanului și cea a inumanului. În această confruntare, Josef K. nu va putea fi înfrânt decât atunci când nu va mai avea puterea de a se opune, atunci când resursele vitale ale luptătorului se vor fi consumat în eforturi insuficient de bine pregătite sau orientate sau când luptătorul se va lăsa deturnat, inclusiv în registru erotic, de la scopurile sale fundamentale.

Ambițiile de luptă ale lui Josef K. – în faza procesului ca pretext și prilej de luptă – se manifestă nu numai pentru că procedurile absurde de administrare a procesului îi amenință libertatea și însăși existența, ci și datorită întrevederii unui mobil la început indistinct, dar ulterior din ce în ce mai tentant, care ar putea oferi o explicație și o motivare superioară angajării eroului în lupta cu ostilitatea impersonală a Autorității Legii, a Sistemului General.

Josef K. întrezărește poate posibilitatea de a descoperi soluția supremă în ce privește Esența Legii, a Adevărului camuflat în labirinturile Autorității, situație în care procesul devine pentru inculpat șansa de a provoca un prilej de justificare existențială, printr-un act superior de înfruntare a unei instanțe absolute, adică de a lupta cu Justiția de pe propriile ei poziții, pe care le amenință cu desconspirarea. Josef K. devine astfel un explorator în zonele interzise ale Instanței Supreme. Amenințată astfel, Justiția trebuia să recurgă la măsuri extreme de pedeapsă, printr-o reducere extremă a cazului, în *Castelul*, prin asasinarea lui Josef

¹¹Kafka, 1964: 289.

¹²Kafka, 1964: 290.

¹³Kafka, 1977: 47.

¹⁴*Ibidem*: 116.

K. din *Procesul*. Pedepsa și moartea lui Josef K. dobândesc, prin urmare, valoarea unui memento, menit să reabiliteze Justiția și raporturile ei de forță, să descurajeze tentative viitoare de discreditare a puterii absolute a Justiției. De fapt, marea vină a lui Josef K. decurge din chiar uitarea de sine și generozitatea cu care își asumă, ca personală, o cauză generală, pentru că se angajează într-un proces care nu-i aparține în întregime. Urmărind să înceapă lupta împotriva corupției și erijându-se ca un reprezentant avizat al tuturor celorlalți (să nu uităm că Josef K. era prim-procurist, „aproape avocat”), protagonistul, odată angrenat într-o luptă inegală, încetează în fapt să-și urmărească în întregime și propriile interese și de a se apăra atent în primul rând pe sine, ceea ce într-adevăr reprezintă o vină. Mai mult, ca într-un cerc vicios, această vină are darul de a antrena o altă vină, pentru că, expunându-se personal din ce în ce mai mult, Josef K. își va pierde treptat luciditatea, rezistența combativă și aura de superioritate inițială, ajungând astfel să pericliteze însăși cauza comună a celor care îndrăzniseră să creadă într-o nesperată (până atunci) victorie împotriva Sistemului.

Romanele trilogiei singurătății kafkiene sunt romanele unor mari aspirații și în fond ale căutării idealului, pe calea luptei cu absurdul. În *Procesul*, fascinația celor două tabere (a justiției și a acuzaților condamnați dinainte) este reciprocă: justiția este fascinată de recunoașterea și întruparea reală în vederea cărora își joacă existența, iar acuzații, ei înșiși de o frumusețe fascinantă, vor resimți o atracție contrară irezistibilă, o fascinație a spațiilor goale, a neantului, manifestată în câmpul fixațiilor imobiliste ale personajelor intrate în derivă interioară, când contemplarea spațiilor și a obiectelor exterioare le determină să-și uite propria existență și să se confunde cu acestea: „Se lăsă fără voie prins într-o toropeală plăcută și privi pe fereastră spre partea cealaltă a străzii, unde nu putea să vadă, de pe scaunul lui, decât o porțiune triunghiulară a unui perete gol, între două vitrine.”¹⁵

Un argument în plus pentru susținerea ideii de înscenare a existenței este oferit, în romanul *America*, de paralelismul parabolic dintre Aspirația generoasă a personajului și tentațiile unui Sistem Scenic General, reprezentat de Teatrul în aer liber din Oklahoma, adică de cel mai mare teatru din lume, „atât de mare, încât aproape că nu are limite.”¹⁶

Karl Rossmann din *America* este și el un acuzat care devine un împlicat indus în eroare de un funcționar al Sistemului General, căruia, dată fiind mereu speculata lui ignoranță, Karl nu-i cunoaște încă nici cele mai elementare legități. Indus mereu în eroare de către domnul Green, lui Karl îi va fi anulată șansa de a rămâne în paradisul familial regăsit, de a nu fi alungat dintre hotarele nestatornice ale vârstei adolescenței și a jocului de-a existența. Aspirația generoasă a peregrinului este deturnată și subminată de înscenarea duplicitară a existenței. Semnificativ este, în acest sens, faptul că Rossmann va reuși să fie angajat ca tehnician într-o lume a performanțelor scenice, care dau doar iluzia vieții adevărate. Programul artificial al vieții de scenă amenință să se substituie unui program de viață real, natural, adevărat, astfel încât dereglarea totală a regimului diurn (viața vieții)-nocturn (viața scenei teatrale) îl vor duce pe Karl în pragul epuizării.

Elemente ale existenței înscenate, ale suprapunerilor de planuri și ale alternanței dintre fixațiile imobiliste și dinamica tentativelor sunt încă și mai explicite în *America*, un proiect, credem, experimental și singurul în care perspectiva optimistă își face simțită prezența, singurul în care eroul este liber cu adevărat, dar într-o stare de libertate ingenuă, larvară, resimțită ca ceva lipsit de importanță, ceea ce, alături de ignoranță, credulitate sau imprudență, va conduce la căderea într-un gol existențial în care ființa protagonistului se vede amenințată de pierderea personalității, într-o existență epidermică, anodină, automată. Revigorată însă de rememorările unui trecut al imaginilor familiale și familiare, calitatea de luptător a lui Karl dobândește o tot mai evidentă conștiință de sine, marcând în același timp

¹⁵Kafka, 1977: 116.

¹⁶Kafka, 1970: 344.

una din dominantele personajului kafkian: conduita combativă: „L-ar fi văzut într-o țară străină, de față cu distinse personalități, luptând în numele unei cauze drepte; chiar dacă nu obținuse încă victoria finală, era pe deplin pregătit să dea ultimul asalt.”¹⁷

Însemnele luptei și ale luptătorului nu sunt însă numai apanajul intrusului în cadrul Sistemelor escaladate, unde luptătorul se simte atras într-o cursă fatidică întinsă de destin. În virtutea unei concepții artistice și a unei viziuni despre lume echilibrate, puterea creatoare a scriitorului face ca Universul care se simte amenințat, fie el Sistemul General, Instanța Supremă sau Autoritatea, să se poată apăra cu aceleași mijloace, la fel de combative ca și cele ale Luptătorului, după un principiu potrivit căruia trebuie să fie respectate în egală măsură și drepturile lumii potrivnice, care trebuie să fie liberă și ea să-și apere teritoriile încălcate.

BIBLIOGRAPHY

- Blanchot, Maurice (1980). *Spațiul literar*. București: Editura Univers.
- Butor, Michel (1971). *Essais sur les modernes*. Paris: Gallimard.
- Butor, Michel (1979). *Repertoriu*. București: Editura Univers.
- Kafka, Franz (1977). *Procesul*. București: Editura Minerva.
- Kafka, Franz (1964). *The Diaries of Franz Kafka. 1910-1923*. Prescott: Peregrine Books.
- Kafka, Franz (1968). *Castelul*. București: Editura Pentru Literatură.
- Kafka, Franz (1970). *America*. București: Editura Univers.

¹⁷*Ibidem*: 31.